

Munich Personal RePEc Archive

A proposal on import liberalization and its environment

Gács, János

Institute for Economic and Market Research and Informatics,
Budapest (KOPINT-DATORG)

1989

Online at <https://mpra.ub.uni-muenchen.de/60963/>

MPRA Paper No. 60963, posted 13 Mar 2015 12:58 UTC

Egy importliberalizálási javaslat és környezete

GÁCS JÁNOS

A hazai importliberalizálási koncepciók között sajátos helyet foglal el a Kopint—Datorg javaslata, elsősorban átfogó szemlélete miatt. Ez az eddig kevés nyilvánosságot kapott koncepció sokat merít a fejlődő országok liberalizációs tapasztalataiból, ugyanakkor nagy gondot fordít annak vizsgálatára, hogy a más országokban gyakran alkalmazott eszközök (például a valutaretenció) milyen hatást váltanának ki a magyar közegben. A javaslat szerint az import liberalizálását egy többreztípusú, többlépcsős rendszerben lenne célszerű megvalósítani, olyanban, amelyben a potenciális exportőrök előnyt élveznek, a termékcsoportos liberalizálás is fokozatosan előrehalad, és a hatékony importhelyettesítő tevékenységek sincsenek elzárva a termelésükhöz szükséges import inputok beszerzésétől. Ez a koncepció ugyanakkor nemcsak az importoldal, hanem a külkereskedelmi tevékenység egészének liberalizálására, a külgazdasági nyitás megvalósítására irányul, áttekintí egy exportorientált gazdaságpolitika elemeit és annak intézményi feltételeit.

Hivatalos fórumon először 1988 júliusában esett szó a behozatal liberalizálásáról. A korábbi „jól szervezett” csendet — mint emlékeztet — az MSZMP KB egyik ülésének előterjesztése törte meg azzal, hogy a következő (az 1989-es) évre szóló gazdaságpolitikai elgondolásokat A és B változatban fogalmazta meg. Ezek közül az A változat kifejezetten a termelési erőforrások áramlását lehetővé tevő liberalizálásra (a behozatal és a bérék liberalizálására) alapozódott.

A Konjunktúra- és Piackutató Intézet (ma Kopint—Datorg) külgazdasági kérdésekkel foglalkozó munkatársai évek óta minden fórumon, amelyhez csak hozzáérhettek, igyekeztek felhívni a figyelmet az import liberalizálásának szükségességére, fontosságára. A liberalizálási folyamatok nemzetközi tapasztalatait is hasznosítva tervezeteket dolgoztak ki a liberalizálás módszereire, ütemezésére, valamint a liberalizálás sikerét biztosítani hivatott gazdaságpolitika elemeire.¹

Mi sem természetesebb, hogy amikor 1988-ban valóban napirendre került a behozatal liberalizálása, az intézet is előterjesztett egy olyan liberalizálási koncepciót,

¹ E javaslatoknak csak egy része juthatott el a szélesebb nyilvánossághoz, a többi a szakértői vélemények, belső feljegyzések szűk és szelektált olvasói rétegének lehetett az olvasmánya. A publikált javaslatok fontosabbjai az alábbi cikkek, illetve tanulmányok voltak: Gács (1980), Deák (1983), Lányi (1986), Gács (1986a), Gács (1986b), Obiath (1988a), Lányi (1988), Gács (1988).

A korlátozott körben terjesztett javaslatok egy részét foglalja össze a „Hét a szűk esztendőkből” (1988) kötet, melyet Lányi Kamilla szerkesztett.

amelyet a magyar gazdaság 1988-89-es helyzetében a megvalósításra a leginkább alkalmasnak vélt. A Kopint—Datorg elképzelései, annak ellenére, hogy az elmúlt hónapokban felmerült egyéb liberalizációs koncepciók között sajátos egyéni jegyeket tartalmaztak, hivatalos részről nem kerültek érdemi megfontolásra, azokat többnyire mindenféle vita, kritika nélkül agyonhallgatták. Nem sokat jelentett az említett liberalizációs terv számára az sem, hogy a 2. számú, a világgazdasági nyitás kérdéseivel foglalkozó gazdasági reformbizottság 1989 januárjában elkészült anyagába² valójában ezt a koncepciót építette be. A többi reformbizottság és a „csúcsreformbizottság” ugyanis ismételtelen nem vett tudomást a Kopint—Datorg liberalizációs elképzeléseiről. Ehelyett a kapkodva és sok szempontból átgondolatlanul elindított hivatalos importliberalizációs intézkedéseket kritikátlanul magáévá tette, és azóta is, mint a liberalizációs átmenet lehetséges legjobb forgatókönyvét támogatja.³

E cikk célja a Kopint—Datorg importliberalizálási javaslatának széles értelemben vett ismertetése egy 1988 végén készült munkaanyag alapján. Nemcsak azt kívánjuk bemutatni, hogy e liberalizálási koncepció milyen elemekből építkezik, hanem felvázoljuk az elemek kiválasztásának szempontjait is, s egyben rámutatunk arra, hogy a koncepció alkotórészei milyen, a többi tervezetétől eltérő elvek szerint épülnek egymásra.

A liberalizálási gondolat és a reform

Az importbeszerzés liberalizálásának igénye hosszú évekig kirekesztődött a hazai közgondolkodásból. Ez részben azzal magyarázható, hogy az 1968-as mechanizmus-reform ebből a szempontból is inkonzisztens, illetve kompromisszumoktól terhes volt. Elegendő itt csak arra utalnunk, hogy miközben deklarálták, hogy akinek forintja van, az azt bármilyen forrású beszerzésre fordíthatja, az árfolyamot (akkori kifejezéssel árszorozót) az átlagos devizakitermelés elve alapján alakították ki, s így formálisan nem létezett olyan eszköz, amely a felfutó importkeresletet korlátozta volna.

A 70-es években a gazdasági vezetés által hirdetett és a tényleges importbeszerzési gyakorlat egyre inkább eltért egymástól. Így aztán, amikor az évtized végén a reformgondolkodás újra teret nyert, hivatalos részről továbbra is intézményesen akadályozták az importbeszerzési rendszer átalakítására irányuló elképzelések kidolgozását, publikálását és megvitatását. A beszerzési rendszer megreformálására vonatkozó első összetettebb elképzelés 1980-ban született meg, ezt azonban sokáig nem követte semmi, s a hazai közgazdák meglehetősen későn, csak a legutóbbi években vették fel az importliberalizálást reformprogramjuk pontjai közé. A gondolkodás megkésettisége és a nyilvános vita máig is tartó tiltása erősen érezteti hatását. Megmutatkozik először is az egyes közgazdászok egymástól eltérő, s csak kevés érintkezési pontot mutató elképzeléseiben, valamint a hivatalos megnyilvánulások zavarosságában, átgondolatlanságában, a szakszerűség hiányában.

Az importliberalizálás fogalma és céljai

Magyarországi környezetben a tőkés import liberalizálásán olyan intézményrendszeri, gazdaságpolitikai lépcsősortat értünk, amelynek végén minden gazdasági

² A világgazdasági nyitás... (1989)

³ Valójában nehéz magyarázatot találni a vitáktól való rendszeres elzárkózásra, az alábbiakban ismertetendő Kopint-Datorg javaslat gyakori félreértelmezésére vagy jó esetben agyonhallgatására. Bizonyos jelek arra utalnak, hogy a kicsinyes személyes érdekek, valamint a hozzáértés hiánya sem hiányzik a jelenség magyarázó tényezői közül.

egység számára lehetővé válik, hogy jövedelmét saját döntése alapján fordíthassa beszerzésre, vagyis néhány kereskedelempolitikai megfontolást figyelembe véve lényegében bármely országból, bármely szállítótól, bármely árut vagy szolgáltatást — egy tételesen meghatározott szűk kört kivéve — saját döntésének megfelelően megvásárolhasson.

Az importliberalizálásról való gondolkodás során a kutatók számára fokozatosan kikristályosodtak azok a célok, amelyeket a magyar gazdaság a behozatal liberalizálása nélkül nem érhet el. Ezzel szemben a politikusok, az államigazgatási apparátus és a vállalati szakemberek, a sajtó és a széles nyilvánosság — a sokéves hallgatás nyomán érthető módon — meglehetősen zavaros elképzelésekkel néz a liberalizálás elé. Érdeemes tehát bevezetesként áttekinteni, milyen célok érdekében tartják a kérdéssel foglalkozó kutatók elengedhetetlen feladatnak az importliberalizálás megindítását.

Bebizonyosodott, hogy *a világgazdasági változásokhoz való alkalmazkodás* nem mehet végbe csupán az árucseré egyik oldalának — a kivitelnek — az aktivizálása útján. A nemzetközi kereskedelem változásait az input- és készárubeszerzések oldala éppúgy közvetíti, mint a hazai termelésű áruk külpiaci értékesítéséé. A kivitel területén szerzett szabadabb partnerkeresési és kapcsolatteremtési lehetőség és az esetleg megfelelő eszközökkel és kielégítő szinten megvalósított ösztönzöttség keveset ér, ha az így kötött új üzletek teljesítését továbbra is akadályozzák a beszerzés kötöttségei.

Ma már egyértelműen elfogadott, hogy a hazai *gazdálkodó egységek esélyegyenlőtlenségeit* jelentős mértékben befolyásolta a szűkös tőkésimporthoz való hozzájutás tradíciókon és informális kapcsolatokon nyugvó lehetősége. A teljesítmények növelését, a gazdasági verseny kibontakozását is segíti, ha ezek az egyenlőtlenségek eltűnnek, illetve a teljesítményekkel arányos jövedelmek, és az ennek megfelelő beszerzési lehetőségek egyenlőtlenségeivé alakulnak át.

A 80-as évek elején sokan nagy reményeket fűztek ahhoz, hogy a *gazdasági versenyt* hazai piacon az importverseny nélkül is fel lehet pezsdíteni, mégpedig a nagyvállalatok, a trösztök szétszabdolásával, valamint a kisvállalkozási szféra kibontakozásának engedésével. Annak ellenére, hogy mindkét fenti folyamatnak a gazdaságirányítás eleve meglehetősen szűk keretet szabott, így is fény derült arra, hogy a hazai termelők és szolgáltatók versenye még sokáig nem lesz kellően kifejlett, s teljes fejlettségében sem hozhat majd olyan szintű eredményeket, mint amilyen hatások akárcsak egy korlátozott importversenytől várhatók.

A liberalizálás olyan folyamat, amelynek végén a *minimális mértékűre zsugorodik az államigazgatási apparátus importot szabályozó tevékenysége*. Az import központi elosztásáról az utóbbi években bebizonyosodott, hogy mesterséges konstrukcióival, egyre áttekinthetetlenebb rendszerével semmiképp sem tudja kellő szakszerűséggel befolyásolni az importfolyamatokat, ugyanakkor akadályozza a racionális vállalati magatartás kibontakozását.

A külkereskedelem liberalizálásának mintái — a fejlődő országok liberalizációs kísérletei

Az elmúlt években, de különösen a legutóbbi hónapokban több, egymástól eltérő, átfogó elképzelés született a magyar importgazdálkodási rendszer liberalizálására. Ezek a koncepciók sokat hasznosítanak azokból az általános liberalizációs tapasztalatokból, amelyek az elmúlt harminc évben elsősorban a fejlődő országokban halmozódtak fel.

A II. világháború után számos gyengén fejlett ország hagyományos exportpiacának drasztikus beszűkülésére és a feldolgozóipari termékek hiányára úgy válaszolt, hogy iparfejlesztését döntő mértékben az importhelyettesítésre alapozta. Ez a „befelé forduló” iparfejlesztés sok országban egy ideig sikereket hozott, de amikor az importhelyettesítésben a közbelső termékek és a beruházási javak termelésének meghonosítására került volna a sor, szinte minden gazdaságban nehézségek merültek fel. Magához az importhelyettesítéshez a vártnál jóval több importra volt szükség, s a nemzeti valutának e befelé forduló gazdaságokra jellemző túlértékelt árfolyama — amennyiben a vámok nem voltak különösen magasak — csak tovább korbácsolta az importkeresletet. A krízishelyzetbe jutott, befelé forduló országok az időközben javuló exportkilátások hatására is gazdaságuk szükségessé vált stabilizálását külkereskedelmük liberalizálásával kötötték össze. A liberalizálások lefolyásáról szerzett mai ismereteink döntő mértékben a fejlődő országoknak ezekre a liberalizációs kísérleteire támaszkodnak.⁴

Nem véletlenül vált általánossá a nemzetközi gazdaságtan és a fejlődő országok gazdaságtanának szakirodalmában a „liberalizációs kísérletek” kifejezés. A legtöbb liberalizációs fordulat ugyanis nem bizonyult hosszú életűnek. Azokban az országokban azonban, ahol a külkereskedelmi folyamatokat tartósan sikerült liberalizálni, a korábbinál jóval gyorsabb termelés- és exportnövekedést, stabilabb árakat, magasabb megtakarítási rátát sikerült állandósítani. Ugyanakkor a kifelé fordulás hatására e gazdaságok alkalmazkodóképessége is annyira megerősödött, hogy a 70-es évek világgazdasági megrázkódtatásait is könnyebben ki tudták védeni, mint befelé forduló társaik.

A liberalizációs kísérletek változó sikerei semmi esetre sem tántoríthatják el a krízishelyzetbe került kis, nyitott gazdaságok vezetését a külgazdasági nyitás, a külkereskedelem liberalizálásának eszméjétől. Arra azonban figyelmeztetnek, hogy a liberalizációs politika sikere igen sokfajta tényezőtől függ, így a liberalizálás megfelelő időzítésétől, formájának megválasztásától, a liberalizálással együtt megvalósítandó gazdaságpolitikai csomagterv tartalmától, valamint a különböző érdekcsoportok reakcióitól.

A magyar gazdaságra kidolgozott importliberalizálási koncepciók

A Magyarországon a közelmúltban kidolgozott importliberalizációs forgatókönyvek — nem meglepő módon — igen sok elemet vettek át a fejlődő országok liberalizálásának irodalmából. A liberalizálásra kidolgozott szinte valamennyi mai elképzelés a behozatal liberalizálását a forint jelentős leértékelésével, az exporttámogatások leépítésével, a külkereskedelmi szabályozási rendszer radikális egyszerűsítésével kapcsolja össze. De a liberalizációs csomag tartalmazza az alapvetően restriktív keresletszabályozás mellett az árrendszer kötöttségeinek fokozatos feloldását, a bér-szabályozás lazítását és a tőkeáramlás csatornáinak szélesítését is.

A magyar liberalizálási koncepciók szerzőinek egy része ugyanakkor nagy súlyt helyez arra, hogy a fejlődő országokban kidolgozott, alkalmazott, s a nemzetközi szervezetek által olyannyira propagált reformcsomagok egy, a mienkétől lényegesen különböző gazdasági rendszerben fejtették ki a hatásukat. A legfőbb különbség, hogy a mintául választott gazdaságok nem a központi tervezésen és az állami tulajdon dominanciáján alapulnak, működésüket elsősorban a piac törvényei irányítják.

⁴ A liberalizációs kísérletek irodalma ma már igen gazdag. Legismertebb összefoglaló munkái a következők: I. Little—T. Scitovsky—M. Scott (1970), J. N. Bhagwati (1978), A. O. Krueger (1978), B. Balassa et al (1982), World development report 1987.

Hogy csak két fontos jellegzetességre mutassunk rá, ezekben a gazdaságokban a mienkénél jóval kisebb szerepet játszik a központi árszabályozás, ugyanakkor a gazdasági egységek sokkal nagyobb súllyal viselik a nem hatékony gazdálkodás terheit.

A következőkben röviden áttekintjük az eddig ismert átfogó és részleges liberalizációs elképzelések legfontosabb jellemzőit.

Gács János (1986a) átfogó liberalizációs koncepciójában mindenekelőtt hangsúlyozza a vállalati költségvetési korlát keményítésének szükségességét, amely feltétele lehet az import iránti kereslet korlátok közé szorításának. Elképzelése szerint a liberalizálásnak csak egy előre meghirdetett hosszú távú koncepció keretében, megfelelő előkészítés esetén van esélye a sikerre. Az előkészítés egyik alapvető eleme lenne a differenciált protekcionizmus rendszerének kidolgozása, ugyanakkor hozzá kellene látni az erőforrás-áramlás és az értékesítés korábbi korlátainak a feloldásához. *Deák János (1983)* koncepciójához hasonlóan Gács szerint is a liberalizálás termékcsoportonként történne, előre meghirdetett programnak megfelelően úgy, hogy a liberalizálandó területeken működő gazdasági egységeknek legyen módjuk az importtal való versenyre felkészülni.

Balassa Béla (1986a, 1986b) két tanulmányában egy nagyobb gazdaságpolitikai és reformcsomagterv részeként vázolta fel az import liberalizálásának módszereit. Mindkettőben nagy jelentőséget tulajdonított a reális egyensúlyi forintárfolyam megteremtésének, míg az egyikben külön kitért arra, hogy az importot árucsoportonként differenciálva, fokozatosan kellene liberalizálni. A leértékelés importdrágító hatása nyilvánvaló. Balassa lehetségesnek és szükségesnek tartotta egy egyensúlyi forintárfolyam egyszeri és végleges kialakítását. Ennek inflációt gerjesztő hatását egyik elképzelése szerint a vámok mérséklésével, másik elképzelése szerint az akkori kompetitív árképzési szabályok leértékelés esetén való felfüggesztésével lehetne visszaszorítani. Ugyancsak lehetségesnek tartotta az adók leértékeléssel azonos hatású átrendezését: a hozzáadott értékadó bevezetését termelői árcsökkenés mellett. Balassa egyik tanulmányában csatlakozott *Deák (1983)* elgondolásához, hogy a liberalizálást fokozatosan, a hatékony exportot képviselő termékcsoportok felől indulva valósítsák meg. Nem utal viszont arra, hogy ez miképpen egyeztethető össze az egyszeri leértékeléssel. Balassa fontosnak tartja a költségvetési korlát keményítését s egy restriktívabb gazdaságpolitika alkalmazását; itt azonban ugyancsak nem részletezi, hogy ez az időzítést tekintve miképp egyeztethető össze az egyszeri és végleges leértékeléssel. Nem az importliberalizálás részeként, de Balassa javaslatai sorában az is helyet kap, hogy az exportáló vállalatok automatikusan és vámtmentesen juthassanak hozzá az általuk közvetlenül és közvetve felhasznált importtételhez.

Mizsei Kálmán (1987) importliberalizálási elképzelése a valuta-visszatartási rendszer bevezetésére épül: az exportáló vállalatok devizabevételeik egy részét tarthassák vissza importvásárlás céljára. Mizsei több technikai javaslatot tesz abból a célból, hogy a lengyel valuta-visszatartási rendszer hátrányait el lehessen kerülni. Ezek közül a leglényegesebb, hogy egy belső piaci valutatőzsdét kellene létrehozni, ahol minden hazai gazdálkodó szervezet, kötöttségtől mentesen üzletet köthetne. Ez a rendszer ösztönözné az exportot. A valutatőzsde realisabb árfolyamán keresztül a vállalatokat ésszerűbb devizagazdálkodásra szoktatná, ugyanakkor Mizsei szerint — a vállalatok kisebb támogatásigénye miatt — nem növelné különösebben az inflációs nyomást. Mizsei bizonyos fokozatosságot javasol a visszatartási arány növelésében, s a visszatartás normativitásának megvalósításában. Ez az elképzelés minden egyéb intézményi változtatás motorjának a valuta-visszatartás és a tőzsde által beindított folyamatokat tartja. Mizsei bizonytalan a tekintetben, hogy a valutatőzsdén kialakult árfolyam hogyan viszonyulna a mai hivatalos árfolyamhoz, de úgy tűnik — szerinte — előbb-utóbb a tőzsde által dominált, egységes valutaárfolyam alakul-

na ki, mégpedig nem sokkal magasabb szinten, mint a mai. Mizsei nem vázolja fel, hogy az így részlegesen liberalizált rendszer miként válna teljesen liberalizálttá.

Az *Antal—Bokros—Csillag—Lengyel—Matolcsy szerzőcsoport (1987)* az ismert „Fordulat és reform” csomagterv részeként a következőképp javasolja liberalizálni a konvertibilis deviza megszerzésének rendszerét. Egy jelentős, majd többszöri kisebb leértékeléssel egyensúlyi árfolyamot kell kialakítani olyan módon, hogy szigorú monetáris restriktció segítségével visszaszorítsák a leértékelés inflációs hatásait. Egy átmeneti időszakra — az egyensúlyi árfolyam eléréseig — szerephez jutna a valuta-tőzsde, csak itt nem a visszatartott devizák, hanem a központi devizakészletek egy része kerülne árverésre. A szerzők kifejezetten számolnak az így kialakuló kettős árfolyammal, s annak fenntartását csak igen rövid időre tartják elfogadhatónak, Elképzelésük szerint a devizaforgalom liberalizálásával párhuzamosan a behozatal a fogyasztási cikkeken kívül minden árucsoportban liberalizálttá tehető.

Simon András (1986) is hangsúlyozza, hogy a liberalizálásnak egy reformcsomag részét kell képeznie. Fő eszköze egy egyensúlyi árfolyam megvalósítása, illetve, mivel Simon hangsúlyozza a tapasztalatok hiányát, a nagyfokú bizonytalanságot, egy ilyen árfolyam próba és korrekció útján való keresése. A reformcsomag többi eleme: az árrendszer kötöttségeinek felszabadítása, a paternalista állam-vállalat viszony leépítése és a szükségszerűen felmerülő feszültségek (infláció, termelés-visszaesés, kereskedelmi mérlegromlás, munkanélküliség) kezelésére való felkészülés. Simon elképzelése szerint az import liberalizálása hosszabb, feszültségektől terhes, nehezen kalkulálható folyamat, amely a termékek egy csoportjánál szükségszerűen nagyobb árnövekedéshez vezet, de (az akkori) kompetitív árrendszer árkövetési szabályainak megszüntetése ezt az árnövekedést korlátozhatja.

Salgó István (1988), Szegvári Iván (1988) (valamint szerzőtársaik: Meisel—Mohácsi—Salgó—Szegvári—Török [1988]) Mizsei javaslatára alapozzák egy átmeneti időszakra bevezetendő rendszerük koncepcióját. Jelentős forintleértékelés, differenciált kulcsokkal működtetett valutaretenciós rendszer bevezetése, valamint korlátozott devizapiac (devizaárverés) a retenció révén szerzett deviza szabad értékesítésére — ezek a rendszer főbb elemei. Elképzelésük szerint ebben a rendszerben a devizapiacra kialakuló magasabb árfolyam olyan mértékben korlátozná az importkeresletet, hogy a behozatal termékszintű korlátozása jórészt feleslegessé válna. Szegvári szerint a retenciós kulcsok emelésével, s az árverésre kerülő devizamennyiség növelésével haladhatna előre a behozatal és a devizagazdálkodás liberalizálása.

A devizapiac jegybanki változatára alapozza koncepcióját a *Magyar Nemzeti Bank Közgazdasági Főosztálya (1988)*. A forint egyszeri jelentős mértékű leértékelése mellett szabadabbá válnának a folyó termeléshez, valamint a konvertibilis export-célú fejlesztésekhez szükséges importok, kivéve az alapvetően rubelviszonylatból behozott energiahordozók és anyagok körét. A forint leértékelése lehetővé tenné a nem élelmiszeripari konvertibilis kivitel támogatásainak szinte teljes leépítését. A devizapiacot a jegybank táplálná devizával, azt hetente árverezné el a kereskedelmi bankok között. Ezen a devizapiacra a jegybank intervenciók segítségével tartaná fenn a hazai deviza hivatalos árfolyamát.

Oblath Gábor (1988b) a fejlődő országok liberalizációs tapasztalataiból azt a módszert tartja követendőnek, hogy a liberalizálás első lépéseként a nem tarifális (többnyire mennyiségi) importkorlátozásokat azokkal ekvivalens mértékű korlátozást megvalósító vámokra váltják át, s a liberalizálás további menete a vámok egy-egy, illetve termékcsoportok szerinti csökkentéseként valósul meg.

Ha részleteiben is megismerjük a magyarországi importliberalizációra kidolgozott elképzeléseket, néhány kérdésben bizonyos elvi egyetértést, másokban azonban koncepcionális eltéréseket találunk. A kutatók egyetértenek a szigorú keresletkorlátozásban és a forint leértékelésében.

Mindegyik elképzelés *szigorú makroszintű keresletkorlátozásra*, restriktív pénzügyi politikára épül. Az „importliberalizálás” kifejezés némiképp félrevezető: nem arról van szó, hogy a liberalizálás eredményeképp minden korláttól mentesen áramolhatna be az import, hanem arról, hogy az eddigi hagyományokra, alkura, indokokra, stb. alapozott egyedi központi importkorlátozást és -elosztást az árak, árfolyamok és jövedelmek korlátai mellett hozott autonóm vállalati beszerzési döntések váltanák fel. Ha ezek az „új”, vagy megerősödött korlátok nem működnek megfelelően, akkor a liberalizálás semmiképp sem lehet sikeres. A fenti új hármas korlát mindegyik eleme igen fontos; a keresletkorlátozás elsősorban a jövedelmek alakulását befolyásolja, de természetesen az árak és az árfolyamok változásával is szoros kapcsolatban áll.

A közelmúlt tapasztalatai sajnos még nem azt mutatják, hogy a monetáris és fiskális politika a jövőben kellő eréllyel tudná megtámogatni az import liberalizálását. A csődtörvényt például már jó ideje elfogadták, azonban valójában még csak papíron létezik. Gyakorlati alkalmazásától minden érdekelt — különböző okok miatt — húzódozik, s ezzel a tartósan veszteséges, reménytelenül eladósodott vállalatokat védi. Ezt látva joggal merül fel a kétely, érvényesülhetnek-e majd az importverseny hatásai, nem fogják-e a jövőben rendre segítő kezek támogatni az import versenyé miatt, vagy a megdrágult importbeszerzések következtében lehetetlenné vált tevékenységeket, vállalatokat? A liberalizáció jelentős árszint- és árárányváltozásokkal jár együtt, s ennek során alapvető követelmény a makroszintű keresletkorlátozással szemben, hogy ne legyen „alkalmazkodó” (accomodative) jellegű: tudjon ellenállni azoknak az erőknél, amelyek a korábbi jövedelemarányok helyreállítása irányában nyomják a kormányzatot. A pénzügyi (s tegyük hozzá: a politikai) vezetés ezen a téren akkor tud majd eltökélt lenni, ha tudomásul veszi, az árszint és az árárányok elmozdulása olyan változásokat hoz, amelyeknek nemcsak kellemetlen mellékhatása, hanem természetes következménye, kifejezett célja a jövedelemátrendeződés, mégpedig elsősorban a tőkés exportra termelők és az importot gazdaságosan helyettesítő termelőegységek javára. A folyamatnak szükségszerűen lesznek vesztesei is. Ezek előreláthatólag a kizárólag hazai piacra termelők, a nem hatékony importhelyettesítésre szakosodott vállalatok, a külkereskedelemben nem kerülő javak és szolgáltatások termelői köréből fognak kikerülni. Ezt figyelembe véve a kormánynak jól előre ki kellene dolgoznia politikáját a gazdaság azon szegmenseivel kapcsolatosan, amelyeket ki akar majd emelni a szükségképpen hátrányba kerülő területek közül (védeni kívánt iparágak, munka nélkül maradt dolgozók, a legszegényebb rétegek). Azt is fel kell ismernie a makroszintű keresletszabályozásnak, hogy a liberalizációval összefüggésben olyan jövedelemátrendeződéseket indít el, amelyeket részletekbe menően ellenőrizni nem tud, befolyásolnia pedig káros volna. Néhány stratégiai célt kivéve félre kell tenni minden olyan szempontot, amely hazai tevékenységeket, vállalatokat, iparágakat korábbi érdemekre, hagyományokra, nemzeti büszkeségre vagy ún. népgazdasági érdekre való tekintettel kívánna a jövedelemátrendeződés hátrányai alól mentesíteni.

Mindegyik liberalizálási koncepciónak centrális eleme a *forint konvertibilis valutával szembeni jelentős leértékelése*. Hosszú idő óta folyik vita arról, hogy a külkereskedelmi folyamatok keresleti és kínálati árrugalmasságai alapján van-e jogosultsá-

ga Magyarországon az aktív árfolyampolitikának. Az egymástól eltérő véleményeket kifejtő közgazdászok azonban abban egyetértenek, hogy egy valóban szigorú makroszintű keresletkorlátozás esetén és a vállalatok olyan magatartása mellett, amely tartalmazza a saját tevékenységéért viselt felelősség elemét is, az árfolyam mértéke és annak változásai igenis hatással vannak a hazai gazdasági egységek külkereskedelmi viselkedésére.

A leértékelések mértékével, időzítésével kapcsolatban is sokféle vélemény létezik, két pontban azonban, úgy tűnik, a kutatók többsége egyetért. Egyrészt abban, hogy ma a magyar gazdaságban egy egyszeri leértékeléssel nem lehet, vagy kifejezetten káros volna megkísérelni a forint egyensúlyi árfolyamát elérni, másrészt abban, hogy a leértékelések várt hatása csak akkor következik be, ha a kormány megtartóztatja magát a korábbi időkben alkalmazott, a leértékelések hatásait korrigáló magatartásától.

Miért ez az elutasítás az egyensúlyi árfolyam egy lépéssel történő megvalósításával szemben? Nemcsak azért, mert ma nem tudjuk pontosan kikalkulálni az ehhez szükséges leértékelés mértékét, bár ez is igaz, emiatt is kísérletekre és korrekciókra lenne szükség. További indok, hogy ha sikerülne is olyan árfolyamot kialakítani, amely mellett kialakulna a kereskedelmi mérleg egyensúlya, az a hozzá szükségszerűen kapcsolódó igen szigorú pénzügyi restriktívával együtt a hazai felhasználás olyan mértékű visszafogását követelné meg, amely indokolatlanul súlyos terheket rakna a gazdaságra, s az ország lakosságára.

Az egyszeri, különösen nagy leértékelés ellen azonban az egyik legsúlyosabb és leginkább gyakorlatias érv, hogy a vele járó inflációs hatásokat a magyar társadalom nem tudná nagyobb konfliktusokat elkerülve, a gazdaság pedig hátrányos következmények nélkül elviselni. A magyar gazdaságban ma olyan mértékű a különböző irányokból jelentkező és nehezen kontrollálható inflációs nyomás, hogy egy különösen jelentős mértékű leértékelés nagy valószínűséggel ezek elől az amúgy is gyenge gátakat felszakítaná, s beindítaná a ma joggal félt inflációs spirált.

Megítélésünk szerint a főbb inflációs feszítőerők ma a következők: a hosszú idők óta halasztott s ki nem elégített társadalmi igények (az infrastruktúra, az egészségügy, a kultúra és a szociális ellátás fejlesztése), melyek kielégítését a társadalom hagyományos módon a kormánytól, állami eszközök mozgósítása útján várja; az állampolgárok érdekcsoportjainak egyre jobban artikulált követeléseai anyagi helyzetük javítására vagy legalábbis korábbi pozíciójuk helyreállítására; a struktúraváltáshoz (a felszámolásokhoz, átképzéshez, áttelepülésekhez, a munkanélküliek segélyezéséhez, az új fejlesztésekhez) szükséges központi hozzájárulás; a külkereskedelmi egyensúly rövid távú megteremtésének támogatásigénye; a külkereskedelmi folyamatok sikeres menedzselése esetén az előálló külkereskedelmi többlet forintlikviditást növelő hatása; a nemzetközi pénzügyi szervezetek által is szorgalmazott támogatásleépítésekkel következő árnövekedések; a költségvetés fentiekkel összefüggő, de részben attól független törekvése bevételeinek növelésére a leghagyományosabb módon, a forgalmi adók növelése révén végrehajtandó áremelések segítségével.

A baj elsősorban nem az, hogy a magyar gazdaságban ennyi inflációs feszítőerő van jelen, hanem hogy nem léteznek azok az elfogadott eszközök és mechanizmusok, amelyek segítségével a kormány a feszítőerők mögött ható, ellentétes érdekeket egymással egyensúlyba tudná hozni. Emellett a gazdasági vezetés is nélkülözi a higgadtságnak és a kompetenciának, a tisztánlátásnak azt a fokát, amely szükséges lenne, hogy felmérje a fenti erők hatására teendő lépéseinek valószínű hatásait. Ilyen robbanásveszélyes és — remélhetőleg — átmeneti, nehezen kontrollálható helyzetben igen nagy a veszélye annak, ha a kormány a fenti feszítőerőket működésbe hozó sok célnak csupán *egyikére* (az egyensúlyi árfolyam megteremtésére) hivat-

kozva kezdeményezne egy jelentős belső árszintemelést is maga után vonó lépést; ekkor ugyanis a többi érdekhez kapcsolódó nyomóerők is könnyen elszabadulnának.

Ha mármost kizárjuk az egyensúlyi árfolyam egy lépésben való megteremtésének lehetőségét, akkor is számos, az árfolyam alakításával kapcsolatos bizonytalanság fennmarad. A liberalizálás fokozatos megvalósítása során mindenekelőtt rendre kísérletet kell tenni annak megbecsülésére, hogy mekkora árfolyamra lesz szükség a kivitel megfelelő ösztönzésére, s a már liberalizált behozatal korlátozásához. A nominális leértékelés hatásai sokfajta tényezőtől (így a belső és a külső infláció nagyságától, a makroszabályozás egyéb elemeitől stb.) függnének. Bizonyos folyamatok bekövetkezésére elméleti összefüggések és más gazdaságok tapasztalatai alapján következtethetünk, ennek ellenére be kell ismerni, hogy előrelátásunk általában meglehetősen korlátozott.

Az alábbiakban bemutatunk egy példát arra, hogy a sajátos hazai intézményi jellegzetességek miként módosítják azokat az összefüggéseket, amelyek más — nálunk nagyobb alapokon nyugvó — gazdaságokban általában érvényesnek mutatkoznak.

A magyar gazdaságban kialakult importszabályozási rendszerhez leginkább az olyan — a fejlődő gazdaságokban nem ritka — rendszer hasonlítható, ahol a hazai valuta felülértékelt árfolyama mellett az importot mennyiségi korlátok segítségével osztják el. Ezekben a gazdaságokban, mivel a hazai valuta felülértékelt, a kivittelt rendszerint különféle támogatásokkal is ösztönzik. Mivel az árak többsége szabadon változik, az importkorlátozás első számú haszonélvezői azok a kereskedők, akik nagy mennyiségű importengedélyhez jutnak, mivel — külön vámok vagy importadó híján — ők sajátíthatják el az importár és a szűkösen rendelkezésre álló import magas hazai ára közötti járadékszerű jövedelmet. Az importhelyettesítő termék hazai ára ugyancsak nem az importtermék eredeti árához igazodik, hanem az importtermék szűkösségét is tükröző árhoz.

Amikor arra a kérdésre kívánunk választ adni, hogy nálunk kik a korlátozások elsőszámú haszonélvezői, nem tudunk olyan egyértelműen felelni, mint a fejlődő országok esetében. Itt az importőr rendszerint nem jut külön járadékhoz, hiszen az import hazai ára a termékek túlnyomó részénél a vámmal, kereskedelmi árréssel és adóval növelt, árfolyamon átszámított importárral egyenlő. Ugyanakkor az importhelyettesítő termék termelője sem jut rendkívüli előnyökhöz, mivel a központi árszabályozás az importhelyettesítő termékek árára is kiterjed. Ezek az árak tehát — elvileg — csak az importárkorlátig tükrözhetik a hazai keresleti-kínálati viszonyokat.

Amikor a például választott országban a liberalizálási program részeként jelentősen leértékelik a hazai valutát, akkor a relatív árak kétféleképp mozdulnak el. Egyrészt a kereskedelem tárgyát képező javak ára megemelkedik a kereskedelembe nem kerülő (non-traded) áruk árához képest. Hazai valutában mérve drágább lesz az import a hazai felhasználók számára, ugyanakkor a gazdasági egységeknek érdekesebbé válik exportcélra termelni, mert hazai valutában az exporttermékek ára is nő. Ha a kormány megfelelő monetáris és fiskális politikával a hazai belső keresletet korlátok között tartja, akkor a kereskedelem tárgyát nem képező, relatíve olcsóbbá vált termékek iránt nem nő meg annyira a belföldi

kereslet, hogy utóbbiak ára kövesse az importált és az exportra kerülő termékek hazai árának emelkedését. A relatív árak tehát — a különböző keresleti és kínálati elaszticitásoktól függő mértékben — úgy mozdulnak el, hogy közben hozzájárulnak a fizetési mérleg javításához.

Eddig még alapvetően a relatív áraknak csak az egyik fajta elmozdulásáról szoltunk, mégpedig arról, amely a kereskedelembe kerülő és nem kerülő javak árai között következik be. A másik eltolódás az importált és az exportra kerülő termékek hazai árai között tapasztalható. Az import hazai ára, mint említettük már a leértékelés előtt magasabb, mint az a hivatalos árfolyamon átszámított, vámmal növelt külföldi devizaárból következne, mivel az engedélytulajdonos járadékát is tartalmazza. A támogatások miatt az exportőr is kaphat több hazai devizát az árujáért, mint amennyi a külföldi eladási árból és a hivatalos árfolyamból következne, de mivel összességükben az exporttámogatások rendszerint kisebbek az importon képződő járadékoknál, ez a különbség elmarad az importnál tapasztalthoz képest.

Ha ebben a rendszerben a liberalizálás részeként bekövetkezik a jelentős mértékű leértékelés, akkor az import hazai ára nem szükségszerűen változik, mivel a leértékelés árnövelő hatása jelentős részben a korábbi járadék helyét veszi át. Ugyanazon exportért kapott hazai deviza összege azonban, mégha a támogatásokat csökkentik is, általában nő. A leértékelésnek tehát van egy további, a fizetési mérleget potenciálisan javító hatása: az import és az export hazai devizában mért árának aránya az export javára tolódik el.

Most nézzük meg, a relatív áraknak milyen elmozdulása várható a magyar gazdaságban olyan import liberalizálás esetén, amelyet jelentős leértékeléssel és az árszabályozás lényeges enyhítésével társítanak. Megfelelő monetáris és fiskális politika mellett a kereskedelembe kerülő és nem kerülő javak ára nálunk is elmozdul az előbbieké javára. Arra azonban semmi biztosíték sincs, hogy a második hatás (az exporttermékek árának az importtermékek árához képesti elmozdulása) bekövetkezzen. Mivel a magyar gazdaságban az importált termékek árában általában nem testesült meg az engedélytulajdonosok speciális járadéka, így a leértékeléssel együtt járó — hazai devizában számolt — árnövekedés nem is veheti át most egy ilyen járadéknak a helyét. Az importtermékek hazai ára együtt fog emelkedni az exporttermékek hazai devizában elszámolt árával.

A példaként választott fejlődő országhoz képest tehát más hatásokat hoz nálunk a leértékeléssel összekapcsolt liberalizálás: az importtermékek áremelkedése miatt nagyobb lesz a belföldi áremelkedés, jobban nő az importhelyettesítés nyereségessége, s elmarad a hazai devizában mért exportáraknak az importáraknál (valamint az importhelyettesítő termékek áránál) nagyobb növekedése.

A leírtakat folytatva többféle elemzést lehetne végezni attól függően, hogy milyen ütemben és milyen technikával valósul meg a behozatal liberalizálása, az árellenőrzés felszabadítása, s hogy mit feltételezünk az importkereslet ár- és jövedelemrugalmasságáról. De itt most csak egy — könnyen adódó — következtetést fogalmazunk meg. Ha szükség van arra, hogy a liberalizálással és leértékeléssel együtt nőjön vagy akárcsak megmaradjon az exportnak az importhelyettesítéshez viszonyított ösztönzőtsége, márpedig a magyar gazdaságban ez most ésszerűnek tűnik,

akkor a kivitel valamilyen szintű egységes támogatását nem szabad kizárni a gazdaságpolitika által felhasználható eszközök tárából.

Ha most azt kívánjuk összefoglalni, ami az elmondottak fényében a szigorú makroszintű keresletkorlátozással és a realisabb árfolyam kialakításával kapcsolatos teendőket illeti, akkor mindenképp e célok irányába mutató és haladó *folyamat* szükségességét kell hangsúlyoznunk. Mégha a gazdaságvezetés tudatosította volna is magában a külgazdasági nyitással és a struktúraváltással szükségszerűen együjtjáró jövedelemátrendeződés jelentőségét, s a keresletszabályozás feladatait, akkor sem állna rendelkezésére azonnal az az eszközrendszer, amellyel a szükséges szigorú keresletkorlátozást menedzselni tudná. A feladatok tudatosítására pedig még ugyancsak kevés jel utal. Ezért illúzióktól mentesen kell látni, hogy a döntően monetáris eszközöket alkalmazó szigorú keresletkorlátozás kialakítása hosszabb folyamat, akárcsak a szinte teljesen liberális importbeszerzés lehetőségét megteremtő egyensúlyi árfolyam kialakítása. Ennek megfelelően a liberalizálás folyamata is egy időben több évre, talán évtizednél is hosszabb időre elhúzódó folyamat lesz.

Legyen-e korlátozott devizapiac?

Az importliberalizálási elképzelések legkarakterisztikusabb módon abban különböznek egymástól, hogy a liberalizálási folyamat megindításakor szükségesnek tartják-e a devizapiac korlátozott kiépítését. Már itt leszögezzük, hogy saját javaslatunk nem támaszkodik a korlátozott devizapiac intézményére. A tisztesség és a tisztánlátás azonban megkívánja, hogy kifejtsük a devizapiaci megoldásokkal kapcsolatos kifogásainkat.

Az egyik devizapiaci megoldás szerint a központi bank és a kereskedelmi bankok táplálnák devizával a devizapiacot. Az exportáló vállalatok által a hivatalos árfolyamon beszolgáltatott deviza a bankokon keresztül kerülne elárvvezésre, s a vállalatok a hivatalos árfolyamon szerzett devizájuk mellé ilyen piaci árfolyamon is vásárolhatnának devizát. Fő kifogásunk e javaslattal szemben a több dimenzióban is jelentkező kettős árfolyam: többes árfolyam az importbeszerzéshez szükséges deviza vásárlásánál, valamint eltérő árfolyam az importbeszerzés és az exportértékesítés esetén. Ez utóbbi kifejezetten akadályozni fogja a konvertibilis kivitel fenntartását és növelését, hiszen az importban szükségszerűen magasabb árfolyam alakul ki, mint a kivitelnél. Így a magasabb importtartalmú exportok kevésbé kifizetődőkké válnak, s nagy az esély arra, hogy a kieső exportképes termékek helyére nem lépnek egyéb piacképes áruk. Ezt az ellenérdekeltséget csak egy egységes normatív exporttámogatás segítségével lehet majd megszüntetni, amelyhez megfelelő forrásra is szükség lesz.

Ami az importra használható deviza kettős árfolyamát illeti, az előbb-utóbb korrupcióhoz, fekete üzletekhez vezetne és a hivatalos árfolyamon eladott deviza elosztásánál fenntartaná, s bizonyos szempontból felerősítené az ellenőrizetlen központi prioritások alkalmazását.

Összefoglalva: az export és az import területén kialakuló árfolyamkülönbségek mindenképp elkerülendők, az importhoz szükséges deviza vásárlásánál érvényesülő kettős árfolyamot pedig csak rövid ideig lehetne komolyabb anomáliák nélkül fenntartani. Felfogásunk szerint azonban a behozatal fokozatos liberalizálása szükségszerűen hosszabb időt vesz igénybe.

A bankok által szervezett aukcióra alapozott devizapiacon olyan árfolyam alakulna ki, amely az importkeresletet a hivatalos árfolyamnál jobban korlátozná,

minden bizonnyal ez az oka annak, hogy e javaslat szerzői nem tesznek említést a differenciált protekcionizmus érvényesítésének szükségességéről. Kétségtelen, hogy ha a behozatal jelentős része egy piacibb árfolyamon bonyolódik, mint a mai, akkor a hazai termelővállalatoknak kevesebb féltnivalójuk lehet az import versenyétől. Ennek ellenére sokuk így sem lesz biztonságban, nem véletlen ugyanis, hogy a világpiacra leginkább nyitott gazdaságokban is szükségesnek tartják egyes iparágakat védeni az import versenyétől. Ezért meggyőződésünk, hogy a devizapiacos megoldások sem nélkülözhetik a differenciált protekcionizmus kidolgozását, s ennek alapján a behozatal termékcsoporthoz liberalizálásának időbeli ütemezését, a verseny lehetőségére vonatkozó előzetes informálást, valamint a versenyre való felkészülés esetleges központi segítségét.

A korlátozott devizapiac intézményét felhasználó importliberalizációs elképzelések másik csoportja az exportáló vállalatok deviza-visszatartására és a devizák aukció útján történő újraelosztására épít. Ebben a rendszerben a már exportálók exportellenérdekeltsége — a bankok által üzemeltetett devizapiaccal ellentétben — nem jelentkezik, sőt az exportőrök sajátos járadékhoz is jutnak azáltal, hogy a visszatartott devizából az importbeszerzések után feleslegként megmaradt mennyiséget az aukción kialakult magas áron értékesítik. Az új, potenciális exportőrök ellenérdekeltsége azonban ebben a rendszerben is igen erőteljes. Mint a rendszer hívei is őszintén leírják, a retencióra alapozott korlátozott devizapiac a kialakult termelési és értékesítési struktúra konzerválása irányában hat.

Az importliberalizálás javasolt koncepciója

Javaslatunk elvi alapját képezi a szigorú keresletkorlátozásra és a realisabb árfolyam kialakítására vonatkozó — korábban ismertetett — alapelv annak felismerésével együtt, hogy bármennyire célszerű lenne, ezen a téren ma nem várható egy egyszeri fordulat.

A javaslat ugyancsak nagy súlyt helyez arra, hogy a hazai vállalatok ne váratlanul találják szembe magukat az import versenyével: előzetes bejelentés után legyen módjuk arra felkészülni, s bizonyos esetekben az állam segítse is őket a versenyhez szükséges „muníció” összegyűjtésében.

1986-ban az ipari termékek hazai felhasználásából a hazai termelés 70 százalékkal részesedett, s a 36 ipari szakágazatból csupán három szakágazat esetében volt nagyobb az összes import aránya 50 százaléknál. Ugyancsak 1986-ban az iparvállalatok termelésének átlagosan 74 százaléka került belföldi felhasználásra s csupán 5 olyan szakágazat volt, ahol a termelés kevesebb mint a fele talált vevőre a hazai piacon. Ezek az adatok jelzik, hogy a sok évtizedes importtól való védettségben milyen mértékben a hazai piacra, a biztos hazai vevőkörre épült rá a magyar ipar termelése. Illúzió lenne azt hinni, hogy ezt a helyzetet egyik pillanatról a másikra meg lehet változtatni. A piacváltás sebességének becsléséhez ugyanakkor olyan sajátosságokat is figyelembe kell venni, hogy egyes gépipari szakmák számára a hazai piacon való eladás a referenciát jelenti, vagyis szükséges feltétele a külpiacon való megjelenségnek.

Az általunk javasolt liberalizálás több rezsimben igyekszik a liberalizálással szemben támasztott többféle követelményt párhuzamosan kielégíteni. Az első rezsim

figyelembe veszi, hogy a jelenlegi gazdasági helyzetben a liberalizálásnak minde-
nekelőtt a konvertibilis export input-forrásait kell bővítenie, s ezzel is segíteni a kül-
kereskedelmi mérleg pozitív szaldójának megerősítését. Az importszabályozás máso-
dik rezsimje a termékcsoportos liberalizálás előrehaladásának ad teret. Ez biztosítja
hosszú távon a liberalizálás kiterjedését, az importszabályozás leépülését, a minden
gazdálkodóra érvényes lehetőséget az importhoz való szabad hozzájutáshoz. A sza-
bályozás kiegészítő, harmadik rezsimje rövid távon igyekszik oldani az importszabá-
lyozás kötöttségét: korlátozott mértékben ugyan, de lehetővé teszi, hogy bármely
— akár teljes mértékben az import helyettesítésére szakosodott, ugyanakkor a kivi-
telhez beszállítás útján sem kapcsolódó — tevékenység is, megfelelő ár kifizetésével,
hozzájuthasson a még nem liberalizált importokhoz. A javasolt többrezsimes import-
liberalizálás egyben többlépcsős is, amennyiben a folyamat egész ideje alatt — egyre
szűkülő körben, de — maradnak nem liberalizált áruk, illetve bizonyos területeken
importkorlátozások.

1. Az exportálni szándékozók importvásárlásainak liberalizálása

Minden gazdálkodó, amely nem-rubel exportra tesz *ígéretet*, az export értékének
valamilyen — mondjuk 25—50 — százalékáig automatikusan és előzetesen kapjon
devizavásárlási jogot, abban az esetben, ha tervezett exportja belefér az árfolyamba.
Nemteljesítés esetén a gazdálkodó legyen köteles a főlöslegesen igénybe vett deviza
árának sokszorosát visszafizetni. Az exportőr devizáját bármilyen, számára szükséges
inputra, szolgáltatásra vagy beruházási javakra költhesse el, illetve egy (esetleg kettő)
lépcsőben adhassa át azt hazai beszállítóinak. Ez a rendszer nem retenciós rendszer,
mivel az exportőr *előzetes szándékára* épül (vagyis az eddig nem exportálókat is
igyekszik a szükséges importált inputokhoz kötöttségek nélkül hozzájuttatni). Nem
kapcsolódik az elképzeléshez az így szerzett devizának a hazai piacon aukciós vagy
egyéb úton, nagy volumenben megszervezett értékesítése. A potenciális exportő-
röknek az itt ismertetett rendszer a korábbinál szabadabb importbeszerzési lehetősé-
géget, s megfelelő színvonalú forint exportárbevételt kíván biztosítani, s nem célja,
hogy a felárral továbbadható devizán keresztül növelje a kivitel lukrativitását.

Az ígért exportért nyújtandó importálási lehetőség konkrét mértékét ki kell
dolgozni. Kezdetben ki lehetne indulni az ágazatok termelésének importigényességé-
ből, s az exporthoz nyújtandó importálási lehetőség lehetne ennek két-háromszorosa.
Mindenképp olyan mértéket kellene megállapítani, amely már az első évben jelentő-
sen növelné az eddigi és a potenciális exportőrök importálási lehetőségeit.

Az automatikusan nyújtott importálási lehetőség mértékét a liberalizálás előre-
haladásával tovább kellene emelni, s az ágazatok között — tekintettel a profil
szabadságára — egységessé tenni. Az exportőrök importhoz való hozzáférése ugyan-
akkor a termékcsoportos liberalizálás előrehaladtával (2. rezsim) automatikusan nö-
vekedni fog, s végül az 1. rezsim feleslegessé is válik.

Ez a rendszer nyilvánvaló eltéréseket mutat az ún. normatív importautomatiz-
mussal szemben, hiszen megfelelő exportálási *lehetőség* esetén is hozzáférést biztosít
az importhoz, míg a normatív importautomatizmus rendszerébe csak a már szaldóval
rendelkező vállalatok léphetnek be, s a gyakorlat szerint többnyire csak a már jelen-
tős forgalmat elért exportőrök. Az itt javasolt rezsim bevezetése esetén azoknak a
vállalatoknak, amelyek már beléptek a normatív importautomatizmus rendszerébe,
meg kellene engedni, hogy a kormány által ígért terminus végéig (tehát még további
két évig) annak keretében jussanak importlehetőséghez, illetve saját választásukra
lehetne bízni, hogy át kívánnak-e lépni az új — az exportígéretre és nem a bázis-

szaldóra alapozott — rendszerre. A két év lejártával azonban a normatív import-automatizmus rendszere megszűnne, s minden exportáló vállalat az új rezsimeknek megfelelően juthatna importálási lehetőséghez.

2. Az import termékcsoportok szerinti fokozatos liberalizálása

Hozzá kell kezdeni a behozatalnak olyan jellegű liberalizálásához is, amely minden gazdálkodó szervezet, és nemcsak az exporttevékenység, hanem a hazai piacra való termelés számára is szabadon, minden engedély nélkül lehetővé teszi az import forintért való beszerzését.

Ehhez először is ki kell dolgozni a *differenciált protekcionizmus* rendszerét, vagyis azt, hogy melyik iparágat, mely termékcsoportot milyen hosszú ideig célszerű védeni az import versenyétől. Az iparvédelem rendszerének kialakításához természetesen szükség van a hazai *iparpolitika* elveinek és legalább főbb kontúrjainak felvázolására.

A „protekcionizmus” szótól, a fogalom használatától nem szabad megijedni. Eddig is jelen volt a magyar gazdaság működésében, csak az egyes ágazatok, iparágak koncepciótlanul, differenciálatlanul voltak védve a külföld versenyétől. A védettség — sokszor igen magas — fokát sokféle erő alakította: a tradíciók, a gazdasági szabályozást átfogó bázisszemlélet, az iparági érdekcsoportok befolyása, a hazai és KGST-szintű önellátás biztosítását szolgáló nagyszabású fejlesztési programok stb. Valamifajta iparvédelemre, különböző okok miatt, minden gazdaságnak szüksége van; ami védettség azonban a magyar gazdaságban a behozatal liberalizálása nyomán megmarad, annak körvonalazódását nem szabad kizárólag az eddig ható erők játékára bízni.

A differenciált protekcionizmussal összhangban tehát ki kell dolgozni egy menetrendet, amelynek megfelelően egyre több termékcsoportra terjedne ki a szabad importálhatóság, vagyis az engedélyezés eltörlése. Ezzel a menetrenddel az érdekelt gazdálkodókat meg kell ismertetni, s így lehetőséget adni arra, hogy a rendelkezésükre álló időben felkészülhessenek az importtal való versenyre.

Első lépésben egyrészt azon termékcsoportok esetében kellene a behozatalt liberalizálni, amelyek termelése hosszú idő óta különösen magas költséggel, szélsőségesen nem hatékony módon folyik, másrészt abban a néhány termékcsoportban, amelyben a hazai termékek valóban versenyképesek a nem-rubel importból származó termékekkel.

3. A hagyományos importengedélyezés rugalmasabbá tétele

A hazai és a rubelpiacokra irányuló termelés inputjainak beszerzésénél a termékcsoportok jelentős részét illetően továbbra is fennmaradna a hagyományos importengedélyezés. Ezt azonban mindenképpen rugalmasabbá kellene tenni, márcsak azért is, mert az importtal valóban versenyző importhelyettesítő termelés már gazdaságosan fogja helyettesíteni az importot, s e termelés importinputokkal való rugalmas ellátása már nemcsak a termelői, de a népgazdasági hatékonyság szempontjából is fontos lesz. Javasoljuk, hogy a hagyományos importengedélyezés rendszerében a vállalatok részére megítélt keretek egy részét (5—10 százalékát) kapják meg a vállalatok szabadon felhasználható és egyben transzferábilis formában, vagyis felhasználhassák azt bármely külföldről származó input megvásárlására, ugyanakkor az engedélyek bármilyen áron, bármely hazai gazdálkodóknak továbbadhatók legyenek.

A rugalmasabb importbeszerzés érdekében a magánimport kiegészítő, illetve pufferezepét szélesíteni kell.

A hagyományos engedélyezés köre és jelentősége az 1. és 2. rezsimek kibontakozásával párhuzamosan szűkülne, a transzferálható engedélyek sávját ugyanakkor valószínűleg nem lenne célszerű a jövőben lényegesen kiterjeszteni.

A rubelelszámolású exporthoz szükséges import beszerzése

A rubelelszámolású export lehetséges dollárimporttartalmát korlátozni kellene oly módon, hogy az exportengedélyt az engedélyező hatóság a vállalat nyilatkozatához kötné, melynek értelmében (az esetek túlnyomó részében) az exportálandó termék konvertibilis importtartalma (hivatalos árfolyamon) nem haladja meg a tíz százalékot. A valószínűleg meg nem felelő nyilatkozat esetén a vállalat lehetséges importját csökkenteni kellene, bármilyen jogcímen kapja is azt.

A fogyasztásicikk-import kezelése

Elképzelésünk szerint a liberalizálás kezdetén a fogyasztásicikk-import liberalizálására rendszerszerűen nem kerülne sor. A termékcsoportonkénti liberalizálás rendszerébe (2. rezsim) azonban fel lehetne venni annak lehetőségét, hogy néhány szélsőségesen nem hatékonyan előállított fogyasztási cikk importját viszonylag hamar liberalizálják, illetve a liberalizálás előrehaladását hangolják össze az utasforgalomban megmutatkozó importkereslet tendenciáival, illetve a kereslet szabályozásának eszközeivel (a devizavásárlás és -felhasználás szabályaival, a vámokkal stb.). Ugyanakkor importtal is kellene segíteni, hogy a korábban teljes mértékű hazai ellátásra kötelezett fogyasztásicikk-gyártók a számukra terhes termékek gyártásától megszabadulhassanak, s erőforrásaikat hatékonyabban értékesíthessék.

A támogatások leépítése

Az 1. rezsim csak a támogatás nélkül megvalósítható kivitelhez biztosít importálási lehetőséget, a nem liberalizált termékek körében a támogatással bonyolódó kivitel továbbra is hagyományos módon engedélyköteles lenne. A jövőben amilyen mértékben javulna a hatékony exportőrök teljesítménye, olyan mértékben kellene, előre bejelentett módon lépésenként csökkenteni a nem hatékonyaknak nyújtott költségvetési támogatásokat. Emellett a támogatások leépítését össze kellene hangolni az árfolyam tervszerű változtatásával.

Hosszú távú program és nyilvánosság

A liberalizálás sikere szempontjából alapvető fontosságú, hogy az egy átgondolt, hosszú távú program keretében valósuljon meg. Ennek megfelelően a világgazdasági nyitásra vonatkozó reformcsomag részeként ki kell dolgozni az importliberalizálás *hosszú távú koncepcióját*, s azt az egyes fázisok időzítésével együtt nyilvánosan meg kell hirdetni. (A nyilvánosság alól csak a leértékelések várható időpontjai képezhetnek kivételt.) A működtetni kívánt importelosztási és -szabályozási rendszer esetében a jövőben mindenképpen biztosítani kell a hiteles tájékoztatást, a nyilvánosságot, a vállalatok és egyének előtt megnyíló új lehetőségeket pedig széles körben pro-

pagálni kell. Csak így érhető el, hogy a rendszer áttekinthető legyen, hogy minden gazdálkodó egység azonos eséllyel intézhessen beszerzéseit, s a minimálisra csökkenjen az ad hoc központi beavatkozások lehetősége.

A kivitel deregulálása és növelésének ösztönzése

A fentiekben körvonalazott importliberalizálási javaslatához elválaszthatatlanul kötődnek a hatékony konvertibilis export növelését szolgáló reformintézkedések. A behozatal liberalizálásának egyik célja a világ gazdasági alkalmazkodás elősegítése, s ez utóbbi nem mehet végbe a kivitel növekedését gátló mai korlátok leépítése nélkül. Az importliberalizálási csomag egyik eleme (az 1. rezsim) pedig épp arra a felismerésre épül, hogy a magyar gazdaság mai helyzetében a behozatal liberalizálásának közvetlenül is a konvertibilis kivitel növelését kell támogatnia.

Minden más intézkedéstől függetlenül azonnal megindítható és megindítandó is a *konvertibilis export deregulálása*. Felül kell vizsgálni és lehetőleg eltörölni minden olyan szabályt, előírást, bürokratikus kötöttséget, engedélykötelezettséget, amely ma akadályozza a kivitelhez szükséges külső kapcsolatok létesítését, utazást, ajánlatadást, előzetes megállapodást, üzletkötést, devizával kapcsolatos műveleteket. Ezzel sok évtized után lehetővé válhatna, hogy a viszonylag hatékony, új exportőrök (vagy új piacra lépő régiék) tömegesen és előzetes utánjárás nélkül piacra léphessenek s növelhessék kivitelüket. A világ gazdasági változásokhoz való alkalmazkodás azt jelenti, hogy a nemzetközi piacok új és újabb kihívására a hazai termelőknek mindig a leginkább érintett és leginkább érzékeny csoportja reagál. Nem adhat a világpiac változó impulzusaira mindig a vállalatoknak ugyanazon köre választ, lehetőséget kell biztosítani a világpiacra való kilépésre a korábban exporttevékenységet nem folytató vállalatoknak is.

Az exportkötöttségek felszámolása során többek között a minimumra kell szűkíteni a kivételi listákat, az exportjogosítványt általánossá kell tenni, a mai engedélyezési rendszer helyett pedig szükség esetén élni lehetne az exporttilalom jogával.

A kivitel deregulálását alá kell támasztani egy olyan gazdaságpolitikai fordulat-tal, amely általában a *konvertibilis exportot* nemcsak *azonos helyzetbe hozza* a többi értékesítési iránnyal, hanem az exportőr részére az utóbbiakhoz képest még némi *előnyt is biztosít*. A kivittel járó előnynek elsősorban az értékesítés révén szerzett forint-árbevételben kell megmutatkoznia, ez az, amely a legracionálisabb módon ösztönöz a hatékony kivitel növelésére. Ennek megfelelően kiemelt jelentősége van annak, hogy a kormány a forintnak a konvertibilis valutákkal szemben egy reálisabb árfolyamát alakítsa ki. Emellett fejleszteni kell a kollektív exportösztönzés nemzetközileg elfogadott formáit, a trade promotion keretében pedig széles körű bonyolító szolgáltatást kiépíteni. Gondot kell fordítani arra, hogy a kivitel bármely szakaszához nyújtott kedvezményeket a legszélesebb körben ismertessék és a kedvezményekhez való hozzáférést minden gazdálkodó részére biztosítsák.

Az 1989-es importliberalizálási intézkedések értékelése

Az 1989-ben indult, 3 évre tervezett importliberalizációs programot többféle-képp is lehet értelmezni. Egyrésztől igen bátor, radikális, másrésztől koncepciója alapvetően átgondolatlannak tűnik.

Az 1989 januárjától érvénybe lépett importbeszerzési és devizagazdálkodási rendszer nem illeszkedik egy előre meghirdetett, a gazdálkodók és a lakosság számára

átlátható hosszú távú importliberalizálási programba. Nincs tisztázva, miket tart a kormányzat az importliberalizálás legfőbb céljainak s ezek között milyen fontossági sorrendet kíván érvényesíteni. Nem világos, a kormányzat tudatában van-e annak, hogy a liberalizálás adott esetben milyen zavaró következményekkel is járhat, s hogy az így beindított alkalmazkodási-átrendeződési folyamatoknak a győztesek mellett szükségszerűen lesznek vesztesei is. Nem történt még csak kísérlet sem arra, hogy felvázolják annak az ésszerű protekcionizmusnak a kereteit, amely a jövőben rövidebb-hosszabb ideig mentesítené egyes ágazatok fejlődését, bizonyos termék-csoportok termelését az importverseny hatása alól.

A rendszer életbelépésekor kevés jel mutatott arra, hogy a konvertibilis import-forgalom közel 40 százaléka kiterjedő liberalizáció sikerét megfelelő árfolyampolitikával kívánták volna alátámasztani. Az 1989-es év tavaszán végrehajtott kétszeri leértékelés a probléma tudatosodására utal, kérdés azonban, hogy általában elegendő lesz-e, ha a kormány a nominális leértékelésekkel csupán a forint reál felértékelődését akadályozza meg, jelentős reál leértékelésre azonban nem szánja el magát.

A kormány az importkereslet elfutását a makroszintű kereslet visszafogásával, monetáris eszközökkel igyekezett megakadályozni. Ez, az adatok tanúsága szerint, az év első öt hónapjában meglepő sikerrel járt. Megvan ugyanakkor a veszélye annak, hogy a kúra „túl jól” sikerül: az általános pénzhány, a sorbanállás felduzzadása, a magas hitelkamatok az egész gazdaság működését lelassítják, s nemcsak a gazdaságtalan egységekre, hanem lényegében minden tevékenységre a pangás, az összehúzódaság lesz a jellemző. Különösen fájó, hogy az egyébként helyes elhatározással megszüntetett korszerűtlen exportösztönzési eszközök helyét nem vették át mások, s ezzel összefüggésben a hazai vállalatok a nyugati piacokon még érvényesülő konjunktúra lehetőségeit nem használják ki megfelelően.

Ami a liberalizálásnak a hazai eladásokat veszélyeztető hatását illeti, szintén némiképp meglepő módon, az eddig eltelt időben kevés kirívó esetről lehetett hírt venni. Nem alaptalan azonban a gyanú, hogy akár az év második felében, de inkább a liberalizálás következő szakaszában, mikor már nem az amúgyis visszaeső fejlesztések, hanem a folyó termelés inputjai kerülnek rá a liberalizált listára, a hazai termelőket a mainál jóval érzékenyebben fogja érinteni a liberalizált behozatal versenye. *Összefoglalva:* a liberalizálás eddigi eredményei ellenére még senki sem lehet biztos abban, hogy a szabaddá tett behozatal a későbbiekben nem fog elszaladni, az import versenye pedig nem okoz tömegesen gazdálkodási problémákat a hazai vállalatoknál. Ami a konvertibilis kivitel gyors bővülését illeti, bizonyos, hogy az a mainál kiterjedtebb, erősebb ösztönzőtséget és magasabb jövedelmezőséget tesz szükségessé a konvertibilis export javára.

Hivatkozások

- Antal László—Bokros Lajos—Csillag István—Lengyel László—Matolcsy György (1987): Fordulat és reform, Közgazdasági Szemle 1987. 6. sz.
A világgazdasági nyitás mint gazdaságpolitikai fordulat és intézményi reform (1989), A Gazdasági Konzultatív Bizottság „A világgazdasági nyitás és a piaci viszonyok fejlesztése” c. munkabizottságának előterjesztése, Budapest 1989. január.
Balassa B. et al (1982): Development strategies in semiindustrial economies, World Bank, The John Hopkins University Press, Baltimore.
Balassa Béla (1986a): Az új növekedési pálya Magyarországon, Gazdaság 1986. 2. sz.
Balassa Béla (1986b): The next steps in the Hungarian reform, A X. Amerikai—Magyar Közgazdász Kerekasztal-konferenciára (1986. december 1—5. Budapest) benyújtott előadás.
Bhagwati, J. N. (1978): Foreign trade regimes and economic development: Anatomy and consequences of exchange control regimes, Ballinger, Cambridge, Mass.

- Deák János (1983): A külgazdasági egyensúly és az export-import szabályozás, Külgazdaság 1983. 9. sz.
- Gács János (1980): Importkorlátok, hiányjelenségek és a vállalati alkalmazkodás, Konjunktúra- és Piackutató Intézet, Budapest, 1980.
- Gács János (1986a): A fokozatos importliberalizálás megvalósításának feltételei, lehetősége és várható következményei a magyar gazdaságban; Külgazdaság 1986. 4. sz.
- Gács János (1986b): Importhelyettesítés és beruházások a restrikciós időszakban (1979—1986), in: Beruházási rendszer, exportfejlesztés, importhelyettesítés (Tanulmánykötet), Konjunktúra- és Piackutató Intézet, Budapest, 1986. december.
- Gács János (1988): Az importliberalizálás mintái, Figyelő 1988. október 27.
- Krueger A. O. (1978): Foreign trade regimes and economic development: Liberalization attempts and consequences, Ballinger, Cambridge, Mass.
- Lányi Kamilla (1986): Nyitott gazdaságú ország- e hazánk? Figyelő, 1986. március 20.
- Lányi Kamilla (1988): Mikor kellene kezdeni az exportakadályok leépítését?, Figyelő 1988. október 27.
- Little, I.—Scitovsky, T.—Scott, M. (1970): Industry and trade in some developing countries — a comparative study, OECD, Oxford University Press, London.
- Meisel V. Sándor—Mohácsi Kálmán—Salgó István—Szegevári Iván—Török Ádám (1988): A hatékonyságorientáció külgazdasági összefüggései, OT Tervgazdasági Intézet, Tervgazdasági Közlemények 1988. 2. sz.
- Mizsei Kálmán (1987): A valuta-visszatérítési rendszer — a gazdaság intézményi nyitottságának eszköze, Tervgazdasági Fórum 1987. 1. sz.
- Oblath Gábor (1988a): Az árfolyampolitika helye a reformcsomagban, Külgazdaság 1988. 2—3. sz.
- Oblath Gábor (1988b): A rubelforgalom szabályozása — a gyökeres reform szükségessége és lehetősége, KOPINT-DATORG Konjunktúra-, Piackutató és Informatikai Intézet, Budapest, 1988. december.
- Salgó István (1988): A korlátozott devizapiac, Külgazdaság 1988. 8. sz.
- Simon András (1986) Áralakulás vizsgálata a magyar népgazdaságban ÁKM-moddellel, Konjunktúra- és Piackutató Intézet, Budapest, 1986
- Szegevári Iván (1988): A külkereskedelmi irányítási rendszer reformjának kérdéséhez, Tervgazdasági Fórum 1988. 2. sz.
- World Development Report 1987; The World Bank, Oxford University Press, New York.